

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ամերիկական լայտադիրը Ռումանիայի հրէաների մասին.—Միջազգային արդարութիւն և շահ.—Շիպկայում կատարուած հանդէսների նշանակութիւնը.—Զը կատարուած խօստուճներ:

Պ օ լ թ ե թ ե թ ի ց. Կրթական գործը Գիարբէքի թեմում.—Գաւառային վանքերի վիճակը.—Սիլիկիայի կաթողիկոսական հարցը.—Անդրանիկ հայ դերասանուհի տ. Ս. Պէզիրճեանի վիճակը.—Լեհացիների դիմումը հայ եկեղեցուն.—Տրիպոլի հայերի հանրագիրը:

Լոկ մարդասիրական, արդարասիրութեան զրդումից մեր ժամանակներում պետութիւնները միջազգային դիմումներ անելու անընդունակ են. այդ ապացուցուեց և վերջերումս Միացեալ Նահանգների նախագահի մի յայտագրից, որ ուղղուած է բոլոր այն պետութիւններին, որոնք ստորագրել են Բերլինի 1878 թ. դաշնագիրը:

Այդ վերջինը, ի միջի այլոց, պարտաւորեցնում էր Ռումանիային՝ վերայնել նրա ընակիչների որոշ մասի (հրէաների) գէտ ուղղուած բացառիկ օրէնքները՝ ձիշտ է, Միացեալ Նահանգները չեն մասնակցել Բերլինի վեհաժողովում, բայց այժմ նրանք ստիպուած են պահանջել որ իրագործուեն դաշնագրի որոշ յօդուածներով ապահոված կրօնական ազատութիւնը Ռումանիայում, որովհետև այդ յօդուածների անկատար մնալով տուժում են Միացեալ Նահանգները և ահա ինչպէս:

Այդ յայտագրից երևում է որ Միացեալ Նահանգները պատրաստ են այժմ էլ, ինչպէս և միշտ, իրանց պետական օրդանիրով հետ ձուլել յօժարակամ ներգաղթած բոլոր ընդունակ օտարերկրացիներին: Ամերիկական օրէնքները այդ ներգաղթածներին տալիս են ընդհանրի հետ հաւասար իրաւունքներ թէ կրկրի մէջ և թէ դրսում: Միացեալ Նահանգների մէջ մուտք գործելը ոչ ոքի արգելուած չէ, բացառութեամբ մուրացկանների, յանցաւորների և վարակիչ կամ անբուժելի հիւանդու-

Թիւններով բռնուած անձանց: Միայն թէ այդ ներգաղթուիները լինեն յօժարակամ և ոչ ստիպողական կամ օժանդակուած ձևով: Եթէպի օտարերկրացի ներգաղթողը (իմմիգրանտ) այդ մեծահոգի վերաբերմունքի նպատակն է, —ինչպէս ասուած է ամերիկական այդ յայտագրի մէջ,—օգուտ բերել թէ նրան և թէ Միացեալ Նահանգներին, բայց բնաւ՝ մի այլ պետութեան ազգաբնակչութեան հալածուած տարրերի համար տալ ապաստան: Ռուսմանական հրէաների գրութիւնը, որոնց թիւը հաշուում են 400 հազ., արդէն շատ տարիների ընթացքում հոգս է պատճառում Միացեալ Նահանգներին: Այդ ցեղի հալածումը, թրքական տիրապետութեան ժամանակ, 1872 թուականին, յարուցեց զօրեղ բողոք նրանց կողմից: Բերլինի դաշնագիրը ողջունուեց, իբրև չարիքը բուժելու մի միջոց, որովհետև նա պարունակում էր յատուկ յօդուած, որ ապահովում էր թէ Ռուսմանիայի բնակիչների մէջ այլ ևս ոչ մի խտրութիւն չի անուելու կրօնական տեսակէտով: Սակայն ժամանակի ընթացքում Ռուսմանիան կամայ կամայ առ ոչինչ դարձրեց այդ արդար որոշումները: Հրէաների առաջ Ռուսմանիայում այժմ փակուած են պետական ծառայութիւնը և ազատ զբաղմունքները: Նրանց արգելուած է ունենալ հողային սեփականութիւն և մինչև անգամ արգելուած է մշակել հողը իբրև հասարակ բանուոր, նրանց նոյն իսկ թոյլ չեն տալիս բնակուել գիւղական շրջաններում: Մանր աւետրի և արհեստաւորական արդիւնագործութեան ճիւղերից շատերը փակուած են նրանց առաջ: Քաղաքներում, ուր նրանք հաստատուել են իբրև սոսկ արհեստաւորներ կամ վարձկան բանուորներ, ամեն մի գործատէր կարող է պահել միայն մի հրէայ-բանուոր երկու ուսմանացու դիմաց: Ապրուստի ամեն տեսակ աղբիւրներից յետ մղուած, նրանք ոյժ չունին բարձրանալ իրանց ճարահատ ստորացումից, և նրանց մնում է միայն մի ելք—փախչել այլ երկիրներ: Պատմութեան դասերը և ամերիկական ազգի փորձը ցոյց են տալիս, որ հրէաները օժտուած են քաղաքացուն անհրաժեշտ մտաւոր և բարոյական ամենաբարձր յատկութիւններով, և չը կայ դասակարգ, որի համար Միացեալ Նահանգներում աւելի ուրախ լինէին, քան Ֆիզիկապէս և հոգեպէս քաղաքացիի կոչման պիտանի մարդկանց համար: Սակայն ամերիկական պետութիւնը չի կարող լուռ մասնակցող լինել միջազգային անարդարութեան, նա ստիպուած է բողոքել այն բեժիմի դէմ, որին ենթարկուած են հրէաները Ռուսմանիայում, և այդ ոչ միայն այն պատճառով՝ որ ամերիկական կառավարութիւնը ունի անպիճելի հիմք ընդդիմադրելու իր սեփական երկրի համար այդ բանից բղխող վնասի դէմ, այլ և

յանուն մարդասիրութեան, Միացեալ Նահանգները գուցէ անկարող են հեղինակօրէն ուշադրութիւն հրաւիրել Բերլինի դաշնագրի պայմանների վրայ, որ նրանք չեն ստորագրել և չեն կարող այժմ ստորագրել, բայց նրանք լուրջ կերպով ընդգծում են այդ դաշնագրի մէջ ցուցադրուած սկզբունքները, որովհետև դրանք միջազգային իրաւունքի և յաւիտենական արդարութեան սկզբունքներ են: Միացեալ Նահանգները պահանջում են մինեոյն ժամանակ լայն համընդհանրութիւն, որ պատուիրուած է այդ հանդիսաւոր դաշնագրով, և պատրաստ են ցոյց տալ իրանց բարոյական օժանդակութիւնը, որպէս զի այդ դաշնագիրը ստորագրող պետութիւնները ի կատար ածեն նրան, որովհետև Ռումանիայի հէնց սեփական վարժունքը միացրեց Նահանգները յիշած պետութիւններին իբրև շահագրգռուած կողմ:

Այդ վերջին խօսքերից պարզ է, որ լոկ բարոյական սկզբունքից, միջազգային արդարութեան զգացմունքից, Միացեալ Նահանգները, ինչպէս և բոլոր պետութիւնները, բողոք չէին բարձրացնի ամենաքստմնելի անիրաւութիւնների դէմ անգամ:

Եթէ համեմատենք հրէաների կրած հալածանքները մինչև Բերլինի դաշնագրի ստորագրութիւնը և այդ օրից յետոյ, մենք կը տեսնենք որ Ռումանիան, Թիւրքիայի այդ նախկին ստրուկը, իր ազատութիւնից միայն օգտուել է աւելի ևս ճնշելու համար մի թոյլ, անպաշտպան ազգ: «Times»-ը թուում է այն բոլոր կարգադրութիւնները, որ Ռումանիան արել է Բերլինի դաշնագրի պայմաններին ուղղակի հակառակ ուղղութեամբ: Այդպէս, 1881 թուականի օրէնքներով պօլիցիային տրուած է իրաւունք խուզարկելու և արտօրելու հրէաներին, միջնորդ (մակլէր) և առևտրական յանձնակատար (կոմիսիօնէր) չեն կարող լինել հրէաները, 1884 թ. օրէնքներով արգելուած է հրէաներին մանր շրջիկ առևտուրը, հաշտարար դատարաններում գործ վարելը, և այդպէս շարունակաբար տարէց տարի արգելուած է հրէաներին, մասնակցել առևտրական պալատների մէջ ընտրութիւններին, հաւաքել համայնական հատոյթներ, ծխախոտի վաճառում, հասարակական ծառայութիւն, հասարակական աշխատանքներ կատարել, լինել ակցիօներական ընկերութիւնների տնօրէններ (գիրեկտօր), գործարաններում սահմանափակում է հրէայ բանուորների թիւը ($\frac{1}{3}$ -ով), արգելուած է նշանակել հրէաներին երկաթուղային աշխատանքների կարեւոր պաշտօններում, ծառայել սանիտարական և բժշկական ճիւղերում. հրէայ մանուկները չեն կարող դպրոցներում ձրիաբար սովորել և պէտք է ընդունուեն միայն, երբ ազատ տեղ կայ դպրոցներում. իսկ 1898 թ. մարտի 23-ի օրէնքով փակ-

ւում են հրէաների առաջ միջին և բարձր կրթական ուսումնա-
րանների գոնները. 1899 թ. 31-ի օրէնքով փակուում են
հրէաների առաջ նաև գիւղատնտեսական և պրոֆէսիօնալ ու-
սումնարանները: 1901 թ. դեկտ. ամսում հրատարակուած օ-
րէնքով արգելուում է հրէաներին գիւղերում ունենալ պանդոկ-
ներ, գրաջրատներ, նպարախանութներ, սրճարաններ, հացա-
խանութներ և այլն: Այդ բոլորը բաւական չէր, և անա այս տա-
րուայ մարտ ամսում հրատարակուում է օրէնք, որով արգելուում
է հրէաներին նաև արհեստներով պարապել, մինչդեռ նախըն-
թաց տարիների մի շարք արգելքների պատճառով հրէայ ժո-
ղովրդի համար ապրուստի այլ միջոցներ, քան արհեստն է, հա-
մարեա չէր մնացել: Պարզ է որ յօժարակամ չէր հրէաների գաղ-
թը Ռումանիայից:

Միացեալ Նահանգների յայտագիրը հասկանալի է որ
բուն համակրանք դուռ բոլոր եւրոպական երկրների ազա-
տական կուսակցութիւնների կողմից, բայց պետութիւնները
դեռ ևս որոշ պատասխան չեն տուել...

Այդ յայտագիրը գրելիս Բուզովելտը պէտք է յիշէր, որ նոյն
դաշնագրի մէջ կան յիշուած և այլ յօդուածներ, նա պէտք է
իմանար որ Թիւրքիայում էլ քրիստոնեաների դէմ օրէց օր
բարդուում են նոր խստութիւններ և հալածանքներ, որ վատ-
թար բեժիմի չնորհիւ գաղթուում են, փախչում են այդ երկրից
աշխարհի ամեն կողմ, և նոյն Միացեալ Նահանգները, թրքական
բռնութեան բազմաթիւ թշուառացած զոհեր, որոնց կացութեան
մասին ամենաճիշտ տեղեկութիւններ կարող են հաղորդել հէնց
Թիւրքիայում գործող ամերիկացի միսիօնարները: Այսօր կամ վաղը
կարող են կրկնուել, մասսային կոտորածները Հայաստանում:

«Information» լրագրի ասելով. «Պաշարողական վիճակը
առաջուայ պէս շարունակուում է Մուշում և Սասունում: Յրան-
սիական, ռուսաց և անգլիական հիւպատոսական գործակալների
գալը չը բարուքեց վիճակը այդ շրջանում: Դեռ մանրամասն
տեղեկութիւններ չը կան այդ միսսիայի նպատակի և նրա քն-
նութեան հետեանքների մասին: Սասունը շրջապատուած է կա-
նոնաւոր զօրքերով և քիւրդերը միայն սպասուում են հրամանի
իլլըզ-Քիօչկից, որպէս զի սկսեն աւարառութիւնները և սպա-
նութիւնները: Հայ ժողովուրդը ապրում է մշտական վախի մէջ:
Թիւրքաց զօրքերը, որոնք տեղաւորուել են բոլոր հայ գիւղե-
րում, վարուում են բնակիչների հետ, առանց սեռի խտրութեան,
ամենաանգութ կերպով: Հայերին թոյլ չէ տրուում անցնել մի
գիւղից միւսը: Բոլոր երիտասարդ հայերի վրայ հսկում են և
խմբերով կալանաւորում նրանց: Կառավարութիւնը ամեն միջոց

ձեռք է առնում, որ նրա գործողութիւնների մասին լուրեր չը հասնեն Եւրոպային: Բացառիկ օրէնքները գործադրւում են ամենայն խստութեամբ և թիւրք վարչութիւնը ամեն եղանակով արգելք է դառնում հայերի վերագարձին կովկասից: Բոլորովին նման տեղեկութիւններ տպուած էին և «Times»ի մէջ:

Ինչո՞ւ այդ բոլորը իմանալով հանդերձ Միացեալ Նահանգները չեն վերջնում իրանց վրայ արգարութեան պաշտպանների դերը.— որովհետև իրանց շահերը չեն վտանգուած...

Այո, ինչ ուզում են թող ասեն, բայց հազուադեպ երևոյթ է ամբողջ պատմութեան մէջ Ալէքսանդր II-րդի ասպետական վարմունքը, որ վճռեց իր ուսւ ժողովրդի արիւնսով փրկել բուլղար ժողովուրդը թրքական արհաւիրքներից: Այտրուխտական այդ վեհ օրինակի քսաննհինգամեակի առթիւ Շիպկայում կատարուած ուսւ-բուլղարական փառաւոր հանդէսները պէտք է յիշեցնէին քաղաքակիրթ մարդկութեան որ էր խղճի վրայ մնում են չը հատուցուած պարգևեր, չը կատարուած խոստումներ, որոնք միջազգային արգարութիւնը ամենից շատ են ոտնակոխ անում...

24 սեպտ.

Լ. Ս.

Պ Օ Լ Ս Ի Թ Ե Ր Թ Ե Ր Ի Յ

Կրթական գործը Դիարբէքի թեմերուն մէջ

Բնականաբար, կրթական տխուր յետամնացութիւնը, որ Դիարբէքի բարոյական ամենէն ցաւալի ու սրտակսկիւծ վէրքն է, իր յոռի հակահարուածը ունեցեր է նաև գաւառակներուն վրայ, որոնք փոխանակ գաւառական կեդրոնէն ստանալու հրահանգիչ ու օգտակար օրինակներ, աւելի տուժած են, տեսնելով անոր ցուրտ վերաբերմունքը:

Հնս, կրթական, կրօնական, կամ բարեգործական հաստատութիւն մը անհրաժեշտ է, հոն, հաստատութիւն մը կայ, բայց այնքան գահավէժ ու հականպատակ պայմաններու մատնուած, որ անոր գոյութիւնը, բարիք մը մատակարարելու փոխարէն, գայթակղութիւն ու նողկանք կը սփռէ: Այս ինչ համայնքին մէջ, կրթական ու կրօնական գործերը, այնքան քայքայուել ու դժոխային անկաճութիւն մը կը ցուցադրեն, որ հասարակութիւնը, բոլորովին շուարած, ուրիշ յարանուանութեանց փեռին